

Děti s odlišným mateřským jazykem (Mgr. Andrea Hudáková, Ph.D.)

Kolik u nás žije dětí, jejichž mateřským jazykem není čeština? Na tuto jednoduchou otázku je těžké nalézt odpověď. V České republice žije oficiálně okolo 600 tisíc cizinců; z nich 145 tisíc původem z Ukrajiny, 121 tisíc ze Slovenska a 62 tisíc z Vietnamu (což dohromady tvoří zhruba 55 % všech evidovaných cizinců žijících na našem území) (Marešová, 2021). Ze všech cizinců je asi 14 % mladších devatenácti let, a to odpovídá přibližně 2–3 % všech dětí a žáků navštěvujících u nás mateřské, základní a střední školy (Šormová, Hudáková, 2019). Kromě tří výše zmíněných států pocházejí cizinci v našich školách nejčastěji z Ruska, Bulharska, Mongolska, Rumunska, Moldavska, Polska a Číny (Šormová, Hudáková, 2019). Může se zdát, že cizinců u nás žije mnoho. Ale momentálně tvoří přibližně pouze 5 % obyvatel České republiky (Marešová, 2021). V ostatních evropských státech to je obvykle mnohem více (podobný nebo ještě menší podíl obyvatel-cizinců jako my mají často státy bývalého socialistického bloku, např. Maďarsko, Slovensko nebo Polsko). Proto se dá očekávat, že počet cizinců u nás bude stále stoupat.

Děti s odlišným mateřským jazykem ale nemusí být vždy cizinci: jednak pro některé děti-cizince je mateřským jazykem čeština (to se může týkat např. dítěte narozeného v USA českým rodičům žijícím v Česku), jednak mnoho dětí má jiný mateřský jazyk než češtinu, i když mají české státní občanství. Může se jednat např. o děti, jejichž rodiče jsou členy některé z národnostních menšin žijících na našem území (tj. např. děti, jejichž mateřským jazykem slovenština, ale také polština nebo některý z romských dialektů). Dále se to týká některých dětí ze smíšených manželství (ať už dosud žily v České republice, nebo v zahraničí), dětí, na které jejich čeští rodiče záměrně mluvili cizím jazykem, či třeba dětí, jejichž rodiče neslyší a v rodině (tedy i se svými dětmi) komunikují českým znakovým jazykem. Nesmíme zapomínat ani na děti dvoj nebo vícejazyčné, které sice česky umí, ale čeština pro ně není jediným mateřským jazykem.

I když nevíme, kolik u nás vlastně žije dětí s odlišným mateřským jazykem, na základě výše zmíněných skutečností můžeme odhadovat, že jich je několik desítek tisíc. Jejich počet bude stále stoupat a jazyková situace bude stále pestřejší a komplikovanější a i v dětských skupinách bude přibývat dětí, které neumí česky, a dětí se znalostí více jazyků.

Dítě s odlišným mateřským jazykem v dětské skupině?

Kterým oblastem by měly pečující osoby v dětských skupinách věnovat zvýšenou pozornost v souvislosti s dětmi s odlišným mateřským jazykem? Samozřejmě komunikaci, a to jak s dětmi, tak s rodiči, příp. s širší rodinou. Každý jazyk je nerozlučně propojen se specifickou kulturou. Bez jazyka není kultury, bez kultury není jazyka. Zatímco na rozdílnost jazyků a z nich vyplývající případné komunikační bariéry většinou pamatujeme, rozdílnosti kultur a zvyklostí, v nichž nevědomě vyrůstáme, často opomíjíme. Ony nás (a naše děti) však formují neméně významně než naše (mateřské) jazyky. To bychom měli mít na paměti i při péči o děti s odlišným mateřským jazykem v dětských skupinách.

Komunikace s dětmi

Každé dítě s jakýmkoli specifickými potřebami, vyplývajícími z jeho zdravotního stavu, rodinných a sociokulturních podmínek či jiných okolností, je především dítě. A jako takové ke svému zdárnému vývoji bezpodmínečně potřebuje zajištění základních fyzických potřeb, jako je potrava, teplo, spánek. Neméně životně důležité pro něj je ale také uspokojování psychických potřeb, včetně naplnění pocitu jistoty, důvěrně známého prostředí a porozumění tomu, co se kolem něj a s ním děje a bude dítě (srov. Základní škola a mateřská škola Uherský Brod – Havřice, @ 2021).

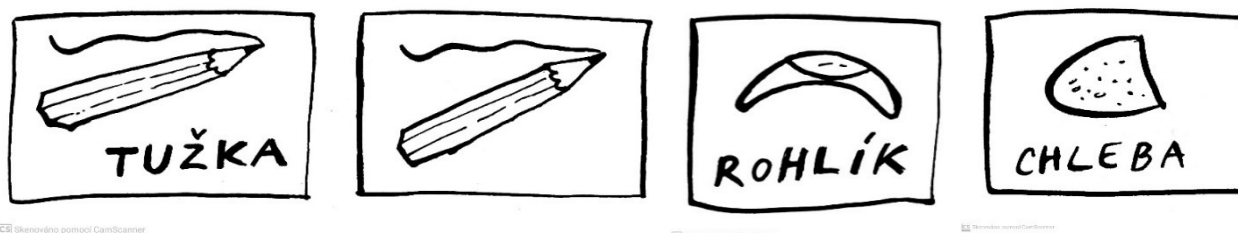
Pokud děti s odlišným mateřským jazykem vnímají svět kolem sebe všemi smysly, ve vývoji je nebrzdí žádná nemoc, zranění apod., učí se postupně, přirozeně a nenásilně chápat dění kolem sebe a spolu s tím také nabývají kompetenci v češtině, tj. v jazyce, kterým v dětské skupině komunikují pečující osoby – mezi sebou, s ostatními dětmi a v neposlední řadě přímo s dítětem s odlišným mateřským jazykem. Čím mladší dítě s odlišným mateřským do dětské skupiny přichází, tím bývá situace většinou jednodušší jak pro něj, tak pro pečující osoby. A to proto, že komunikace s malým dítětem, jehož mateřským jazykem je čeština, a komunikace s malým dítětem s odlišným mateřským jazykem se příliš neliší – využívá mnoho prvků neverbální komunikace, přirozená gesta, mimiku, specifická slova a slovní spojení ... (srov. Hronová, Motejzíkova, 2002, Hudáková, 2020 aj.). Tento způsob komunikace je nám vrozený a s malými dětmi ho používáme intuitivně.

Mluvenou komunikaci je velmi vhodné doplňovat různými vizuálními „náповědami“ v podobě obrázků a kartiček, které dětem pomáhají orientovat se v prostoru, činnostech a čase. Tato vizualizace je užitečná u malých dětí, ale také u dětí starších, které z různých důvodů komunikaci v mluvené češtině (zatím) nerozumí nebo rozumí jen částečně, tzn. i u dětí s odlišným mateřským jazykem. Tím v nich můžeme podpořit pocit jistoty a orientace v situaci, na jehož nezbytnost jsme upozornili výše.

S úspěchem zde můžeme využít vizualizačních postupů a strategií, které jsme podrobněji představili v kap. o dětech se sluchovým postižením, tj. kartiček znázorňujících místnosti, osoby (srov. obr. 1), předměty (srov. obr. 2), činnosti (srov. obr. 3) a jejich časové posloupnosti (srov. obr. 4).

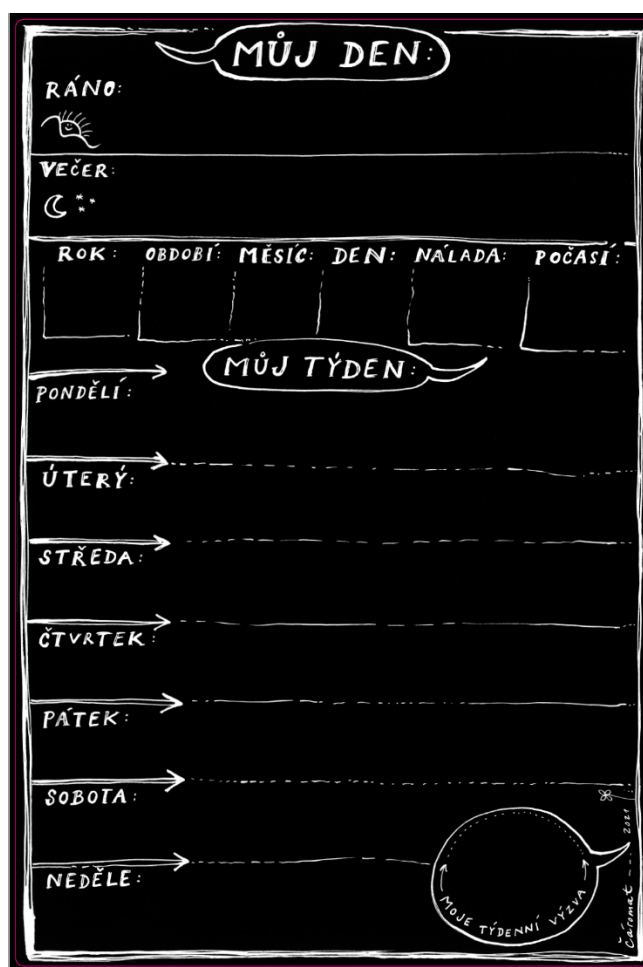
Obr. 1 Příklady kartiček označujících osobu – kartičky jsou doplněny textem HŮLKOVÝM PÍSMEM, ale mohou být i bez textu (Zdroj: R. Stará: Čá-romat: www.caromat.cz)

Obr. 2 Příklady kartiček označujících různé předměty užívané v dětské skupině – kartičky jsou doplněny textem HŮLKOVÝM PÍSMEM, ale mohou být i bez textu. (Zdroj: R. Stará: Čá-romat: www.caromat.cz)

Obr. 3 Příklady kartiček s činnostmi probíhajícími v dětské skupině; kartičky JABLKO a OBĚD mohou dle domluvy znamenat buď konkrétní pokrm, nebo činnost s tímto pokrmem spojenou – kartičky jsou doplněny textem HŮLKOVÝM PÍSMEM, ale mohou být i bez textu (Zdroj: R. Stará: Čáromat: www.caromat.cz)

Obr. 4 Příklad grafického rozvrhu týdne s činnostmi probíhajícími v dětské skupině; kartičky z úterý už na rozvrhu nejsou a kartičky pro čtvrtek, pátek a víkend ještě na rozvrhu nejsou – jde tedy pravděpodobně o středu ráno; kartičky jsou doplněny textem HŮLKOVÝM PÍSMEM, ale mohou být i bez textu. (Zdroj: R. Stará: Čáromat: www.caromat.cz)

Děti s odlišným mateřským jazykem mají „na začátku kontaktu s češtinou“ mnoho podobného s dětmi se sluchovým postižením: nerozumí (nebo rozumí jen částečně) mluvené češtině. Proto jsou

pro pečující osoby (po dobu, než si děti s odlišným mateřským jazykem dostatečně osvojí češtinu) užitečná i další doporučení týkající se komunikace obsažená v kapitole o dětech se sluchovým postižením. Kromě nich je potřeba myslet na několik dalších skutečností:

- Každé dítě nejdříve komunikaci (v novém jazyce) velmi dlouhou dobu pozoruje, poslouchá ji a díky tomu jí postupně stále více rozumí. Teprve mnohem později začne dítě samo mluvit, tzn. vlastní jazyková produkce a interakce dítěte následuje až po dlouhém období percepcce.
- Děti jsou velmi dobře schopné učit se souběžně dva či více jazyků. V minulosti jsme se někdy mohli setkávat s domněnkami, že bilingvismus, či dokonce multilingvismus dětem různým způsobem škodí. Dnes víme, že to není pravda (srov. Homolková, 2021, aj.) – výzkumy potvrzují, že je tomu právě naopak: vícejazyčnost je pro většinu lidí spíše výhodou. Jazyky, jimiž dítě komunikuje, je však nutno přísně oddělovat. Možností, jak je oddělovat, je nespočet, jedno univerzální pravidlo neexistuje. Důležité ale je, aby dítě mělo různé jazyky (a s nimi provázané zvyklosti, hodnoty a kulturní vzorce) spojené s různými lidmi nebo situacemi nebo prostředím. To znamená např. doma komunikovat rumunsky a v dětské skupině česky; s maminkou a v dětské skupině česky, s tatínkem a v jeho přítomnosti anglicky atd.
- V praxi se opakovaně setkáváme s tím, že někteří pedagogové v českých školách vyžadují, aby rodiče-cizinci se svými dětmi doma komunikovali česky, „aby se děti učily česky a nepletlo se jim to s jazyky užívanými doma rodiči“. Tento postup považujeme za krajně nevhodný – nejen, že žádný pedagog nemá právo mluvit do výchovy a komunikace rodičů (pokud dítěti nijak neublíží či neškodí), ale tento postup přímo odporuje současným poznatkům (nejen) o jazykovém a komunikačním vývoji dětí.
- Zatímco děti s odlišným mateřským jazykem se většinou velmi rychle naučí česky a osvojí si „naše kulturní zvyklosti“ – při pobytu v dětské skupině zejména postupy uplatňované při institucionální výchově malých dětí, někteří rodiče (příbuzní dětí) česky vůbec/téměř neumí a v našich zvyklostech se také neorientují. Pečující osoby by na toto měly myslet a snažit se co nejvíce eliminovat potenciální jazyková a/nebo kulturní nedorozumění. Možností je mnoho, od zajištění překladů důležitých dokumentů spojených s chodem dětské skupiny do jazyků, které rodiče dětí dobře ovládají, přes zajištění tlumočení na třídních schůzkách a společenských akcích dětské skupiny (zde je dobré myslet i na prarodiče a další příbuzné, kteří se těchto akcí velmi rádi s dětmi zúčastňují) až po hojné využívání vizualizačních prvků v dětské skupině i přímo v komunikaci s rodiči (srov. obr. 1–4 výše; více např. META, nedatováno).
- Stále je nutné pamatovat na to, že děti s odlišným mateřským jazykem, a hlavně jejich rodiče, pocházejí z oblastí, které nám mohou být značně vzdálené nejen jazykově, ale také kulturně. Tyto kulturní odlišnosti mohou někdy být nečekaným zdrojem nepochopení: rodiče např. nemusí chápat, že se v našich školách a dětských skupinách děti přezouvají, nemusí souhlasit s tím, že jejich dítě má v dětské skupině jíst jisté potraviny atd. Všechny tyto záležitosti by měly pečující osoby nejen předvídat, ale také k rodičům a d-tem přistupovat s empatií, pochopením a snahou o domluvu na řešení, jež budou pro všechny přijatelná (srov. META, nedatováno, Šormová, Hudáková, 2019, aj.).
- S odlišnou kulturou se pojí i jiné tradice, zvyklosti, svátky a jejich slavení. Občas se tohoto faktu někteří pedagogové zaleknou a v duchu „naprosté kulturní korektnosti“ se snaží při práci s dětmi vyhýbat všem „kulturně podmíněným záležitostem“. To ale jednak není technicky možné, jednak to není rozumné. Všichni někam patříme a bez tradic, zvyklostí a svátků bychom byli neukotvení a vykořenění. Není proto nutné bát se např. těšit se společně v dětské skupině na Vánoce, prožívat spolu advent a vánočně zdobit místnosti dětské skupiny. Naopak. Jen je potřeba myslet na to, že v každé rodině prožívají toto období jinak, tuto jinakost předpokládat

a komunikovat v tomto duchu i s dětmi. Pokud je tato kulturní (stejně jako jazyková) rozrůzněnost běžnou věcí pro „jejich dospělé“, děti s ní nemívají nejmenší problém (srov. META, nedatováno, Šormová, Hudáková, 2019, aj.).

Česká republika je vyspělou zemí ležící v centru Evropy. To ji předurčuje k tomu, aby se v ní potkávali lidé z různých částí světa, komunikující mnoha jazyky a přicházející k nám z rozmanitých – někdy šťastnějších, jindy méně radostných důvodů: rodina, práce, válka ... To vše se samozřejmě odráží ve všech oblastech naší společnosti, včetně soužití v dětských skupinách. A pečující osoby na to musí být náležitě připraveny.

Zdroje

LINHARTOVÁ, Z., LOUDOVÁ STRALCZYNSKÁ, B. Děti s odlišným mateřským jazykem v mateřských školách. [online]. Praha, Meta. [cit. 2021-10-13]. Dostupné z: http://meta-ops.cz/sites/default/files/meta_deti_s_omj_v_ms_metodika.pdf.

VASILOVČÍK ŠUSTOVÁ, T. (@ 2008). Znakování s miminky. [online]. [cit. 2021-10-13]. Dostupné z: <https://www.znakovanismiminky.cz/>.

MAREŠOVÁ, J. Počet cizinců v Česku atakuje hranici 600 tisíc. StatistikaMy. Magazín Českého statistického úřadu. [online]. Praha, 7. 4. 2021. [cit. 2021-12-04]. Dostupné z: <https://www.statistikaamy.cz/2021/04/07/pocet-cizincu-v-cesku-atakuje-hranici-600-tisic>.

META. (nedatováno). Inkluzivní škola. [online]. [cit. 2021-10-13]. Dostupné z: <https://www.inkluzivniskola.cz/>